

Series I

Vol. V, No. 2

January 1979

ՀԱՅ

ԴՐԱՄԱԳԻՏԱԿԱՆ

ՀԱՆԴԷՍ

ARMENIAN

NUMISMATIC

JOURNAL

ՀԱՅ ԴՐԱՄԱԳԻՏԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

ARMENIAN NUMISMATIC SOCIETY

8511 BEVERLY PARK PL., PICO RIVERA, CALIF. 90660, USA

ARMENIAN NUMISMATIC JOURNAL

Ser. I, Vol. V, No. 2

Jan. 1979

EDITORIAL

ԾԱՆԻՐ ԶԶԵԶ

"Ո՞վ կը զբաղի հայ դրամներով. քանի՞ հայ կը ծանօնաք որ այդ նուիրականութիւններով հետաքրքրւին, ու կորուստներ ի յայտ բերեն": (Ս. Նրէցեան, "Բազմավէպ", Վենետիկ, 1936, էջ 36)

Քառասնամեակ մը քուրորուած է այն օրերէն երբ վերի տողերը արձանագրուած են: Հայ դրամագիտութիւնը քալած է երկար ճանապարհ, եւ աւելին՝ լքուած ու կորուստի մատնուած չէ:

Քսնենք հայ դրամագիտութեամբ հետաքրքրուողներուն քանակը դրամագիտութեան ծիրին մէջ: Ամերիկեան Դրամագիտական Ընկերակցութեան անդամներուն թիւն է 1,842 (1977) կամ մօտաւորապէս 1 անձ իւրաքանչիւր 100,000 ամերիկացիի (ընդամէնը 200 միլիոն) համար: Արքայական դրամագիտական Ընկերակցութեան անդամներուն թիւն է 992 (1976) կամ մօտաւորապէս 1 անձ իւրաքանչիւր 60,000 անգլիացիի (ընդ. 60 միլիոն) համար: Հայ Դրամագիտական Ընկերակցութեան անդամ եւ բաժանորդագրութիւններուն (Հայ Դրամագիտական Հանդէսին) թիւն է 80 (1978) կամ մօտաւորապէս 1 անձ աշխարհի իւրաքանչիւր 75000 հայուն (ընդ. 6 միլիոն) համար: Ուրեմն հայ դրամագիտութիւնը չի ապրիր անտարբեր եւ ամուլ շրջան մը. այլ հասած է նոր բարձունքի մը՝ թերեւս փայլուն եւ արգասաւիր շրջան մը:

KNOW THYSELF

"Who keeps himself occupied with Armenian coins? How many Armenians do you know who are interested with those consecrations and discover the lost /coins, ed./ ?" (M. Eretzian, "Bazmavep", Venice, 1936, p. 36, in Armenian)

More than four decades have passed since the above lines were registered. Armenian numismatics has made a long journey; furthermore, it is not abandoned and not destined to perish.

Let us examine the quantity of those who are interested with Armenian numismatics within the perspective sphere of numismatics. The membership of the American Numismatic Society is 1,842 (1977) or approximately 1 person per 100,000 Americans (total 200 million). The membership of the Royal Numismatic Society is 992 (1976) or approximately 1 person per 60,000 Englishman (total 60 million). The membership and direct subscription (to Armenian Numismatic Journal) of the Armenian Numismatic Society is 80 or approximately 1 person per 75,000 Armenians (total 6 million) living in this world. Therefore, Armenian numismatics is not living an apathetic and sterile period; but it has reached a new climax, perhaps one of its brilliant and fruitful periods.

ARMENIAN NUMISMATIC JOURNAL is the quarterly publication of Armenian numismatic Society, an educational, non-profit organization. Editor, Y. T. Nercessian, 8511 Beverly Park place, Pico Rivera, Calif. 90660, USA. Associate editors, Ch. R. Nazarian, W. Gewenian. Corresponding Editors, H. V. Sarkissian (Yerevan), G. N. Shirinian (Toronto). Non-member subscription \$5.00 per year. Single copies \$1.50. Back issues available.

THE COINAGE OF TIGRANES I *

In working at the third volume of the new Hunterian Catalogue, I have recently had occasion to examine somewhat carefully various specimens of the money of Tigranes I. As a result, there have emerged certain points that seem to render possible a more complete and orderly arrangement of his coinage than hitherto suggested. It may be convenient to have these formally recorded in the Chronicle. At all events, the foot-note to which I had originally intended to relegate them threatens to expand to altogether unreasonable dimensions.

It has been generally -and I believe rightly- assumed that the issues of Tigranes, so far as we know them, commenced shortly after he had made himself master of Syria in 83 B.C. The prominence given to the Tyche of Antioch upon his coins shows plainly that it was rather as a Seleucid king than as ruler of Armenia that he struck money. Further, it is intrinsically improbable that he was allowed to retain any right of mintage after he had been humbled by Lucullus in 69 B.C. This stretch of fourteen years I now propose to divide into three periods. Characteristic coins belonging to the second and third of these periods are dated. Here, therefore, there can be no doubt as to the proper chronological succession. That the first of my periods is also the earliest in time, is less absolutely certain. But its priority will hardly be seriously questioned by any one who considers the superior style of the coins that attach to it, combined with the neat way in which they fill an obvious gap. It is, of course, quite conceivable that the periods indicated may have overlapped. At present, however, there is no evidence that they did so; and, until such evidence is forthcoming, we shall be justified in keeping them apart. My re-arrangement is, I should explain, based entirely on the silver issues. At the same time it has seemed desirable to attempt to account for the copper also.

PERIOD I.

UNDATED. STYLE VERY FAIR. TITLE ΒΑΣΙΛΕΥΣ

Silver

Here I would place the great majority of the tetradrachms that have come down to us. The following is a general description of the types:-

Obv.- Head of Tigranes r., wearing a lofty Armenian tiara, decorated with an eight-rayed star placed between two eagles which face outwards, but have their heads turned back; bead and reel border.

* Reprinted with permission from "The Numismatic Chronicle", IV Series, Vol. II (1902), London, England. (The Armenian historians consider the above discussed Armenian ruler as Tigranes II. See H. Manandian, "Tigrane II et Rome", Lisbon, 1963. Ed.)

Rev.- ΒΑΣΙΛΕΩΣ (to r., downwards). ΤΙΓΓΑΝΟΥ (to l., downwards). The Tyche of Antioch, draped and wearing turreted crown, seated r. on rock, holding palm-branch in her r.; at her feet, the river-god Orontes, swimming r.; the whole within wreath.

/B. M. C., Pl. XXVII 6./

The workmanship is, as a rule, good. On the reverse there are usually to be seen, either on the rock or in the field, one or more monograms or letters. I have compared the monograms and letters that occur on published specimens. The result of the comparison have been valueless. All that can safely be said, is that some combinations appear to represent magistrates' names. I should add that during this period the silver issues must have consisted mainly, if not entirely, of tetradrachms. I have met with no examples of any lower denomination.

Copper.

Among the copper pieces which I would assign to this period, three sets can be distinguished. I append to each, in grammes, the weights of all specimens about which I have exact information.

(i) Wt. 5.31 (B. M.); 4.23 (Hunter).

Obv.- Similar head of Tigranes r., wearing tiara; border of dots.

Rev.- ΒΑΣΙΛΕΩΣ (to r., downwards). ΤΙΓΓΑΝΟΥ (to l., downwards). Nike advancing left, holding wreath and palm.

(ii) Wt. 3.69 (B. M.); 2.91 (Hunter).

Obv.- Similar; but behind head of king, A.

Rev.- Similar.

/B. M. C., Pl. XXVII. 9./

(iii) Wt. 4.15 (Paris).

Obv.- Similar; no letter.

Rev.- ΒΑΣΙΛΕΩΣ (to r., downwards). ΤΙΓΓΑΝΟΥ (to l., downwards). Palm filleted.

/Babelon, Rois de Syrie, Pl. XXIX. 13./

In connecting these with the tetradrachms described above I have been guided partly by style and partly by the inscription. The execution is distinctly superior to that of the silver of Period III.; in particular, the different treatment of the tiara should be noted. On the other hand, on all the silver of Period II. The king has the high-sounding title of βασιλεὺς βασιλέων. These two considerations are confined by a third. Letters and monograms are found on the reverse of certain examples of (i) and (iii). Small as is the number of available copper pieces, I have observed at least one case of undoubted agreement with the silver. The letters ΔΜ are shown in the field left on the tetradrachm figured in B. M. C., Pl. XXVII. 6. They are recorded by Leake (Num. Hellen. p. 38) as occurring in precisely the same position on a copper coin with the types of (i).

PERIOD II.

DATED. STYLE FAIR. TITLE ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΒΑΣΙΛΕΩΝ

Silver

With the exception of a tetradrachm at Paris (Babelon, Rois de Syrie, Pl. XXIX. 15), the only pieces I have noted as falling within the second period are drachms. The following general description will suffice for both denominations.-

Obv.- Head of Tigranes r., as in Period I.; border of dots.

Rev.- ΒΑΣΙΛΕΥΣ (to r., downwards). ΒΑΣΙΛΕΩΝ ΤΙΓΓΑΝΟΥ (to l., downwards). The Tyche of Antioch seated r., as in Period I., with the river god Orontes at her feet; letters in field r., and beneath.

/B. M. C., Pl. XXVII. 8./

The workmanship is fair. The letters on the reverse call for special attention. These beneath vary but little. I find Ξ K, Ξ C, and Z K recorded. Probably, therefore, they represent a mint-mark. Those that appear in the field r., above, are much more interesting, as the following list will prove:-

Δ $\wedge$ (Imhoof, Monn. grecq., p. 438.)

Ξ $\wedge$ (B. M. C., Pl. XXVII. 8.)

Σ $\wedge$ (Hunter.)

Z $\wedge$ (Imhoof, Monn. grecq., p. 438)

H $\wedge$ (Babelon, Rois de Syrie, Pl. XXIX, 15.)

It is plain that we have here to do with a system of dating. Before discussing it further, it will be well to dispose of a minor point. Very often there is a third letter in the field, just above the head of the river-god. Under the year 35 (E $\wedge$) I have found recorded the following:-

P (Imhoof, Monn. grecq., p. 438.)

Z (Babelon, Rois de Syrie, p. 215, No. 24.)

H (Imhoof, Monn. grecq., p. 438.)

Θ (B. M. C., Pl. XXVII. 8.)

I (Cat. Gréau, Pl. V. 2445.)

Similarly, under the year 36 (S $\wedge$) I have observed two varieties.

Δ (B. M., unpublished)

H (Hunter.)

The inference is, I think, clear. During at least two years the month of striking was usually recorded. Instances of similar precision will readily suggest themselves. The one most in point is the case of Tigranes's own relative and ally, Mithradates.

Returning to the more important dates, I may point out that the numbers are too large to admit of the possibility that they indicate regnal years. On the other hand, running as they do from 34-38, they tally perfectly within the system which is known to have been employed by Philippus Philadelphus. Various views have been put forward as to the starting-point of that system. M. Babelon suggested 111 B.C. (Rois de Syrie, p. clxix) on the

ground that this corresponded with the ascertained era of Tripolis and Sidon. His suggestion is now confirmed by epigraphic evidence which at the same time entirely explains the significance of the date. In a letter, first published in the Journal of Hellenic Studies for 1888 and afterwards fully discussed by U. Wilcken in Hermes for 1894 (1) (a reference I owe to the kindness of Mr. E. R. Bevan), we find Antiochus VIII (Grypus) making the year of his return from Aspendus (111 B.C.) the commencement of a new epoch. So far as I am aware, this method of reckoning does not appear upon his coins. But there need be no surprise at its being adopted by his son Philippus or by Tigranes, who served himself heir to the latter's possessions. It follows that the silver belonging to our Period II. was struck between 77 and 73 B.C.

Copper.

To the same period must be given a series of copper pieces that agree in types, in style, and in inscription with the dated drachms. A characteristic specimen is figured in B. M. C., Pl. XXVII. 10. An apparent exception is described by M. Babelon (Rois de Syrie, p. 213, No. 15) as reading ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΤΙΓΡΑΝΟΥ. I am convinced, however, by an examination of the corresponding plate (XXIX. 10), that this coin does not differ from others of the same class. If it actually has ΒΑΣΙΛΕΩΣ, this is a mere engraver's blunder such as has produced the curious variety of legend in the B.M. coin to which I have referred, where the word ΒΑΣΙΛΕΩΝ is both retrograde and inverted. Stray letters or monograms occasionally make their appearance on the reverse. Of these I cannot offer any explanation. It falls to be added that the class contains two denominations, which differ markedly in weight and size, the first being probably twice the value of the second. My list of weights is as follows:-

- (i) 10.32 (Hunter); 8.64, 7.73, 6.83 (all in B.M.); 7.80 (Paris).
- (ii) 4.63 (B.M.); 3.39 (Hunter).

A third variety of copper must also be assigned to this period. The solitary example I have met with is B. M. C., Pl. XXVII. 11. The reverse type is Herakles standing. But the inscription, combined with the style of the obverse, renders it impossible to place it elsewhere. The weight is 6.15 grammes.

PERIOD III

DATED. STYLE POOR. TITLE ΒΑΣΙΛΕΩΣ

Silver.

The silver coins of the third period are rare. I know only

1. Hermes. Vol. XXIX., pp. 436 ff.

of three or four tetradrachms, which may be thus described:-

Obv.- Head of Tigranes r., wearing Armenian tiara, decorated with eight-rayed star and simple volute; bead and reel border.

Rev.- ΒΑΣΙΛΕΥΣ (to r., downwards). ΤΙΓΡΑΝΟΥ (to l., downwards). Tyche draped, seated l. on rock, stretching out r. hand and holding cornucopiae in l.; beneath her feet, river-god, swimming to front; in field l., monograms and letters; in ex., date; all within wreath.

/B. M. C., Pl. XXVII. 5./

The style of these pieces is coarse. Some characteristic differences from Period I. may be pointed out. On the obverse decoration of the tiara is less elaborate, while the treatment of the flap shows marks of deterioration. On the reverse the type is so much changed that I doubt whether it can be interpreted as a representation of Antioch at all. May not the coins have been struck elsewhere? Again, the figure looks to l. instead of to r., and holds a cornucopiae, not a palm-branch. Further, the rock on which she is seated is highly conventionalised (2). Lastly, the position of the river-god is altered.

The letters in the field need not detain us long. A or Α, whatever it may mean, occurs on all of the specimens known to me. For the rest, ΘΕΟΦ (B. M. C., Pl. XXVII. 5.) is obviously a magistrate's name, while analogy would lead us to say the same of N which occupies a similar place on a Paris tetradrachm (Babelon, *Rois de Syrie*, p. 214, No. 16). The monogram Μ appears both in the first and in the third periods. It has long been recognised that the dates in the exergue refer to the Seleucid era. Two are certain—BMΣ (242) in London (M. M. C., Pl. XXVII. 5), and ΓMΣ (243) in Paris (Babelon, *Rois de Syrie*, Pl. XXIX. 11). A third is doubtful—AMΣ (241) in Paris (Babelon, *op. cit.*, p. 214, No. 16). These determine the apparent limits of our third period, 71-69 B.C.

Copper.

The copper can be dealt with very briefly. A glance at B. M. C., Pl. XXVII. 7, will leave no room for doubt as to its close connection with the silver. It is true that there are no dates, any more than there are on the copper coinage of Period II. But types and style are identical. If further confirmation were needed, it could be got from the magistrates' names. Thus, ΘΕΟΦ and N, which we have seen on silver, occur again on the copper (B. M. C., Pl. XXVII 7, and p. 104, No. 9). The weights indicate that there are two denominations of this variety. The following is a list:-

- (i) 8.42, 7.58 (both in B. M.); 8.2 (The Hague); 7.55, 7.45, 5.80 (all in Paris); 6.41, 6.09, 6.02 (all Hunter).

2. So much so, indeed, that on the corresponding copper coins it has sometimes been taken to be part of the legend (=ΘΕΟΥ), e.g. Ramus (i., p. 302), and Gough's Coins of the Seleucidae (Pl. xxiii. 9).

(ii) 4.04 (Hunter); 3.2. (The Hague).

To complete the analogy with Periods I. and II., there ought to be a third denomination of copper, differing in the type of the reverse from the two, and coming midway between them in weight. That is possibly to be found in Babelon, Rois de Syrie, Pl. XXIX. 14, which has on the obverse a head of Tigranes in the later style, and on the reverse a standing figure of Tyche. It is true that the Paris example is very light /3/; but there is a specimen at Copenhagen which weighs 4.15.

Such, it seems to me, is a fair statement of the numismatic data with which historians of Tigranes I. have to reckon. This is hardly the place to speculate on any conclusions that might be deduced from them.

George MacDonald.
D D

ՏԻԳՐԱՆ Ա-Ի ԴՐԱՄՆԵՐԸ

(Կրճատուած)

Ընդհանրապէս կ'ենթադրուի թէ Տիգրանի (*) Դրամներու թողարկումները սկսած Սիւրբան իր իշխանութեան ենթարկելէ ետք: Անորոքի Բախտին երեւոյթը իր դրամներուն վրայ բացորոշ կը յայտարարէ որ դրամները կոն-ւեցան նկատելով զինք մէլեւկիոյ թագաւոր քան թէ Հայաստանի: Անհաւանական կրնայ երեւիլ թէ ինք դրամ հառանելու իրաւունք ունեցած ըլլար Լուկուլլոսի կողմանէ նուաստացուելէ ետք, ՅՅ Ն.Ք. Թուականին: Այս տասնորորս տարուան ժամանակամիջոցն է որ ես պիտի բանեմ երեք շրջաններու: Յրկրորդ եւ երրորդ շրջաններու վերաբերող դրամները թուագրուած են: Հոս կասկած չի կրնար գոյութիւն ունենալ ժամանակագրութեան մասին: Անորոշ է թէ իմ առջին շրջանը ամենավաղ շրջանն է ժամանակագրական տեսակէտով: Բայց առի նախնադրութիւնը հազիւ թէ կրնայ հարցաքննուիլ երբ նկատի առնուի զերազմեց ոմը միացած այն մարտը ծնուով որ կը լեցնէ որոշ բացումներ մը: Կարելի է որ նշուած շրջանները իրարու թուականներուն մի մասը յաջորդաբար ծածկեն: Ներկայիս որեւէ ժամա չիկայ թէ այս պատահած է. մինչեւ որ այսօրու ժամա մը երեւնայ ես պիտի հարկադրուիմ շրջանները իրարմէ անջատ պահել: Իմ դասաւորումը հիմնուած է արժաթներուն վրայ թէեւ փախքնելէ ետք է պրինսիպներն ալ նկատի առնել:

Ա ՇՐՋԱՆ

ՉԹՈՒԱԳՐՈՒՄԸ. ՈՃԸ՝ ՇԱՏ ԳԵՂԵՑԻԿ. ՏԻՅՂՈՍԸ՝ ΒΑΣΙΛΕΩΣ

Արծաթ

Յս հոս պիտի դասաւորէի մեզի հասած չորեքդրամեաններուն մեծամասնութիւնը: Նկարագրութիւնը հետեւեալն է.-

Ակողմը՝ Տիգրանի կրանդրին դէպի աջ, բարձր հայկական խոյրով, զարդարուած ուրաւամեայ մառաւայթէ աստղով՝ գետեղուած նրկու արծիւներու միջեւ որոնք իրարու կը նային բայց կոնականին աստղին դարձուցած են. երկգակերդ մարգարտաշար շրջանակ:

* Վերոյիշեալ Տիգրանը հայ պատմաբաններու կողմէ նկատուած է

Բեկողմը՝ ΒΑΣΙΛΕΩΣ, աջին ու վերէն վար. ΤΙΓΡΑΝΟΥ, ձախին ու վերէն վար. առեւտր Ենտրորն Բախար գլխուն աշտարակածել թագ՝ նստած ժայռին վրայ դէպի աջ՝ բռնելով արմաւենիքի մըլդ մը աջին. ոտքերուն ներքեւ, Իրոնդէս գետի դիցունին կը լողայ դէպի աջ: Բոլորը գտակի մըշեւ: /B. M. C., pl. XXVII, 6/
Դրամը արուեստը սովորաբար լաւ է: Բեկողմին վրայ ընդհանրապէս կը տեսնուին, ժայռին վրայ կամ դաշտին մէջ, մէկ կամ աւելի մենագրեր: Ես քաղդաստած եմ հրատարակուած նմուշներու մենագրերը. անարժէք եղած է արդիւնքը. կրնան մագիստրոսներու անունները ներկայացնել:

Պղինձ

Պղինձները որ ես այս շրջանին կը յապկացնեմ կրնան զատուիլ Երեք տեսակներու.-

ա. 5.31 գմ, Բ.Բ. (British Museum): 4.23 գմ, Հ. (Hunter):
Ակողմը՝ նման Տիգրանի կիսանդրին՝ դէպի աջ, խոյրը գլխին. կէտա-
ւոր շրջանակ:

Բեկողմը՝ ΒΑΣΙΛΕΩΣ, աջին ու վերէն վար. ΤΙΓΡΑΝΟΥ, ձախին ու վերէն վար: Յաղթանակը կը քալէ դէպի ձախ՝ բռնելով դառնիէ գտակ եւ արմաւենիքի մըլդ:

բ. 3.69 գմ, Բ.Բ.: 2.91 գմ, Հ.

Ակողմը՝ նմանապէս. թագաւորի կիսանդրին ետին՝ A տառը:

Բեկողմը՝ նմանապէս:

/B. M. C., pl. XXVII, 9/

գ. 4.15 գմ, Փ. (Paris):

Ակողմը՝ նմանապէս, առանց մենագրի:

Բեկողմը՝ ΒΑΣΙΛΕΩΣ, աջին ու վերէն վար. ΤΙΓΡΑΝΟΥ, ձախին ու

վերէն վար: Արմաւենիքի մըլդէ շրջանակ:

/Babelon, Rois de Syrie, pl. XXIX, 13/

Վերի նկարագրուած չորսըղբամաններու բաղդասութեան մէջ ես առաջ-
նորդուած եմ դրամի ոսկէն եւ արծաճագրութենէն: Դեղարուեստը քացա-
յայտօրէն կը գերազանցէ Գ շրջանին: Ուշադրութեան արժանի սկզբ է ըլ-
լայ խոյրին տարբեր ծաւերով շրջութեան արուեստը: Նրա կողմէ Բ շրջ-
անի արծաճ դրամներուն վրայ վեհապետը ունի մանրմասս βασιλεὺς βασιλέων
տրոպոսը: Այս երկու նկատառումները վաւերացուած են երրորդով մը:
Ճառեր ու մենագրեր գտնուած են ա. եւ բ.-ի որոշ նմուշներու բեկող-
մերուն վրայ: Նկատի առնուած պղինձներուն քանակը թէեւ փոքր է սակայն
ես նշմարած եմ իսա մը ուր մենագրերը լրիւ կը յամաձայնին արծաթնե-
րուն հետ: Դաշտին մէջ, չորսըղբամանին ձախին (B. M. C., pl. XXVII, 6)
նշմարուած A տառերը կը յամապատասխանեն ուրիշ պղինձէ դրամի մը՝
(Num. Hellen., p. 38) ա.-ի գաւկեալաւիզին նշան:

Բ ՇՐՋԱՆ

ԹՈՒԱԳՐՈՒԱԵ. ՌՃԸ՝ ԴԵՂԵՑԻԿ. ՏԻՏՂՈՍԸ՝ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΒΑΣΙΛΕΩΝ

Արծաթ

Ի քացաւեալ Գարիգլ (Babelon, Rois de Syrie, pl. XXIX, 15) նմուշէն՝
Բ շրջանի մէջ դասաւորուող միակ օրինակները դրամներն են (drachm):

Տիգրան Բ եւ Տիգրան մեծ: Յես Յակոբ Մանանդեան, "Տիգրան Յրկրորդը
եղ չորսը", Երեւան, 1979: Ն.Ն.:

Ակողմը՝ Յիզրանի կիսանդրին դեպի աջ, Ա շրջանի նման: Կէսաւոր
շրջանակ:

Բեկողմը՝ ΒΑΣΙΛΕΩΣ, աջին ու վերէն վար. ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΤΙΤΡΑΝΟΥ,
ձախին ու վերէն վար. ասուելուր Անտիոքի Բախար դէպի աջ
նստած նման Ա շրջանի, երոնդէս գետի դիցուհին կը լողայ իր
ոտքերուն ներքեւ դէպի աջ. տառեր դաշտին մէջ դէպի աջ եւ
վարը: /E. M. C., pl. XXVII, 8/

Դրամի շինուելան արուեստը գեղեցիկ է: Բեկողմի տառերը մասնաւորաբար
ուշադրութեան արժանի են: Վարինները ընչ կը փոխուին: Սա արձանագրու-
ած կը գտնեմ ΞK , ΞC եւ ZK տառերը: Բերնէս ներկայացնեն փոքրա-
նոցին նշանագիրը: Այդ տառերը որ կ'երևնան աջին վերը, աւելի
հետաքրքրական են ինչպէս որ հետեւեալ ցուցակը կը փաստէ.-

$\Delta \Lambda$ (Imhoof, Monn. grecq., p. 438)

$E \Lambda$ (E. M. C., pl. XXVII, 8)

$S \Lambda$ (Hunter)

$Z \Lambda$ (Imhoof, Monn. grecq., p. 438)

$H \Lambda$ (Babelon, Rois de Syrie, pl. XXIX, 15)

Պարզ է որ իոս մենք կը դիմագրաւենք թուագրելու սխառմ մը: Աւելի
քննարկելէ առաջ, լաւ կ'ըլլայ եթէ լուսաբանուի փոքր կէտ մը: Յամախ
նրորդ գիր մը կայ դաշտին մէջ, միշդ գետի դիցուհին գլխուն վերեւ:
Սա գտած եմ հետեւեալները արձանագրուած 85 թուականին ($E \Lambda$) ներքեւ.-

B (Imhoof, Monn. grecq., p. 438)

Z (Babelon, Rois de Syrie, p. 215, No. 24)

H (Imhoof, Monn. grecq., p. 438)

Θ (E. M. C., pl. XXVII, 8)

I (Cat. Greau, pl. V, 2445)

Նմանապէս 80 թուականին ($S \Delta$) ներքեւ եւ նկատած եմ երկու տարբերակներ.-

Δ (Φ . θ ., անտիպ)

H (Hunter)

Նարեմ եզրակացութիւնը պարզ է: Վերջին երկու տարուան ընթացքին
դրամի հատանուի ամիսը արձանագրուած է. նման մշտութիւններ ինքնա-
բերաբար բացայայտէն կ'արտայայտուին:

Երազանալով աւելի կարելուր թուականներուն, կրնամ ցոյց տալ
որ թիւերը շատ մեծ են ընդունելու գահակալութեան շրջանին հաւանակա-
նութիւնը: Երես կողմէն՝ ըլլալով 81-86, մշտութեան կը պաշտօնին այն
սխառմին որ գործածուած էր Ֆիլիպոս Ֆիլադելֆոսի կողմանէ: Հանազան
անսակէանք արտայայտուած են թուականի սկզբնական մասին: Բարելոն
թիւարարած է 111 թ. (Rois de Syrie, p. clxix) թուականը՝ այդ պատ-
ճառաբանութեամբ որ ասոնք կը համապատասխանեն Յրիշուրին եւ Սիդոնի
ստուգուած շրջանին: Իր թիւարարութիւնը հիմա վաւերացուած է արձա-
նագրուած տուեալով որ միեւնոյն տառն կը բացատրէ թուականի կարե-
ւորութիւնը (1): Անտիոքոս Ը (Կրիզոս) ձագնորոսէն իր վերադարձը
(111 թ.՝)՝ նոր շրջանի մը սկզբնաւորին ընտրեց: Իրչափ որ ընծ
ձանօթ է՝ այս մեթոտով տարեգրութիւնը իր դրամներուն վրայ չերեւնար:
Բայց յետոյ չէ գարմացուի որ այս ընդունուած է իր զաւկին Փիլոպոսի
կամ միզրանի կողմէ, որ ինքզինք ժողանգորդ նկատեց վերջինին ստաց-
ւածքներուն: Աւրեմն կ'եզրակացուի որ Բ շրջանին պատկանող տրեմ
դրամը կոխուած էր 77-78 թ.՝ թուականին:

Գործ

Նոյն շրջանին պէս է արուին կարգ մը սղինձներ որոնք կը նմանին դրամներուն՝ պատկերաւորով, ոճով եւ արժանագրութեամբ: Այսպիսի նմուշ մը պատկերացուած է՝ B. M. C., pl. XXVII, 10: Բացառութիւնը նկարագրուած է Բարեւոնի կողմէն (Rois de Syrie, p. 213, No. 15) որով խորագրութիւնն է **ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΤΙΓΡΑΝΟΥ**: Չննելէ առջ. սխ. XXIX, 10, ես համոզուած եմ որ այս դրամը միւս դրամներէն չի տարբերիր: Նրէ ունի **ΒΑΣΙΛΕΩΣ**՝ այս պարզապէս փորագրիչի վրիպանքն է որ արտադրան է Բրիտանական Բանգարանին մէջ գոյութիւն ունեցող տարբերակը որուն ես կը նշեմ՝ ուր **ΒΑΣΙΛΕΩΝ** բառը փորագրուած եւ շրջուած գոյութիւն ունի: Շրջեմն տառեր կամ մենագրեր կ'երեւնան բնկողմին վրայ. ասոնց համար բացատրութիւն չունիմ: Այս դասի դրամը ունի երկու ստորագիծներ, որոնք կը տարբերին ծանրութեամբ եւ մեծութեամբ. առաջինը քննելու երկրորդին կրկին արժէքն է: Իմ ծանրութիւններուն ցանկը հետեւեալն է. -

ա. 10.33 գմ, չ.: 8.01 գմ, 7.73 գմ, 6.33 գմ, Բ.Բ.: 7.86 գմ, Թ.: Բ. 1.08 գմ, Բ.Բ.: 3.39 գմ, չ.:

Երրորդ տարբերակ մը եւս պէս է արուի այս շրջանին: Այս միայնակ նմուշին ես հանդիպած եմ՝ B. M. C., pl. XXVII, 11: Բնկողմի արեւը կայնող ձերակլեսն է: Բայց խորագրութիւնն ու ակողմի ոճը անկարելի կ'ընէ դասաւորել մի ուրիշ սեղ: Ծանրութիւնն է 6.15 գմ:

Գ ՇՐՋԱՆ

ԹՈՒԱԳՐՈՒԱԾ. ՈՃԸ՝ ԽԵՂԾ. ՅԻՏՂՈՍԸ՝ **ΒΑΣΙΛΕΩΣ**

Արձար

Յորոք շրջանի դրամները հազուագիւտ են: Սո գիտեմ միայն երեք կամ չորս չորնադրամեան որ կրնան այսպէս նկարագրուիլ. -

Ակողմը՝ Յիւլիանի վրձնորդին դէպի աջ, զարդարուած հայկական խոյրը գլխին, ուխտամալ աստղով եւ սարգ զաւարագարդով. երկու-կերպ մարգարտաշար շրջանակ:

Բնկողմը՝ **ΒΑΣΙΛΕΩΣ**, աջին ու վերէն վար. **ΤΙΓΡΑΝΟΥ**, ձախին ու վերէն վար. աստիճանի մետիոքի մակար նստած դէպի ձախ ժայռին վրայ, աջ ձեռքը երկարած ամբողջովին եւ ձախով ընկելով ամաքեղջիւր. ուրիւրուն ներքեւ, զմալ դիցուհին կը լողայ առաջ. ձախին՝ ռաշտին մէջ տառեր եւ մենագրեր. եզրին՝ քուագիրը. շարժա-վարուած դաշնից պատկով: (B. M. C., pl. XXVII, 5)

Այս կտորներուն ոմը կոշա է: Խարգ մը տարբերութիւններ Ա շրջանէն կրնան յիշուիլ: Ակողմին վրայ խոյրը զարդարումը աւելի քիչ խմբ-քով պարսպաւորած է. մինչդեռ ուղանալովն արուեստը կը ցուցնէ վաղնարացեան նշաններ: Բնկողմը այդքան փոխուած է որ դժուար թէ կա-րողանայ ներկայացնել ձեւաւորը: Դրամը ուրիշ սեղ չէ հասանուած արդեւ: Դարձեալ՝ անձը կը նստի դէպի ձախ խոյնան աջի եւ կը ընկէ ամաքեղջիւր՝ փոխան արեւմտեան սղինձ: Աւելի ծայրը որով վրան նա նստած է շառ սովորականացուած է (2): Վերջին մը գետի դիցուհին վայրը փոխուած է:

2. Միջնակ փոխուած է որ համանման սղինձներուն վրայ երբեմն ընդուն-ւած է ընթել խորագրութեան մի մասը (=ΘΕΟΥ), օրինակի համար տես Ramus (i., p. 302) եւ Gough-ի "Coins of the Seleucidae" (pl. XXIII, 9):

Դաշարին մէջի նշանագրերը **A** կամ **Λ**, ինչ որ նշանակէ, կը պատահին ինձ ծանօթ բոլոր նմուշներուն վրայ: Մնացեալը **ΘΕΟΦ** (**B. M. C.**, pl. XXVII, 5) աշուշտ մագիստրոսի մը անունն է. թերեւս նոյն տրամաբանութեամբ մը պիտի առաջնորդուէինք ըսել **N** տառին համար որ կը գրաւէ նման վայր մը Գարիզը (**Babelon, Rois de Syrie**, p. 214, No. 16): Հորեքդրամներուն վրայ: **H** մենագիրը կ'երեւնայ առաջին եւ երկրորդ շրջաններուն մէջ: Վաղուց ընդունուած է որ եզրին մօտիկ թուականները կը սկսին սելեւկեան շրջանէն: Յրկու հազար որոշ է-**BMΣ** (242) Լոնդոնի մէջ (**B. M. C.**, pl. XXVII, 5) եւ **TMΣ** (218) Գարիզի մէջ (**Babelon, Rois de Syrie**, pl. XXIX, 11): Երրորդ մը կասկածն է-**AMΣ** (211) Գարիզի մէջ (Բաբելոն, նշուած աշխատանք, էջ 214, No. 16): Ասոնք կ'եզրադրուեն մեր 4 շրջանի ակներեւ սահմանները, 71-60 թ.ա. թուականներուն:

Գրինձ

Հայեացք մը **B. M. C.**, pl. XXVII, 7-ին եւ կասկածէ դուրս պիտի մնայ թէ, պղինձը ունի սերտ յարաբերութիւն արծաթին հետ: Ճիշդ է թէ թուականներ չիկան Բ շրջանի պղինձներուն նման: Բայց արդէ ու ոմը յարեւմտան է արծաթին: Յիշէ աւելի վաւերացում պէտք ըլլար ասոր անբաժնի կարելի կ'ըլլար մագիստրոսներու անուններէն: **ΘΕΟΦ** եւ **N** զոր մենք տեսած ենք արծաթներուն վրայ, դարձեալ կը պատահին պղինձներուն վրայ (**B. M. C.**, pl. XXVII, 7 եւ էջ 104, No. 9). Ծանրութիւնները կը մասնանշեն թէ այս տարբերակէն երկու ստորագելիներ գոյութիւն ունին: Ցանկը հետեւեալն է.-

ա. 5.12 գմ, 7.56 գմ, Բ.Բ.: 5.2 գմ, Հա. (The Hague): 7.55 գմ, 7.45 գմ, 5.80 գմ, Գ.: 5.41 գմ, 6.09 գմ, 6.02 գմ, Հ.:
բ. 4.04 գմ, Հ.: 3.2 գմ, Հա.

Ա եւ Բ շրջաններու հետ համեմատութիւնը վերջացնելու համար երրորդ ստորագելի մը եւս պէտք է ըլլայ պղինձէն, տարբերելով երկուքն ընկողմի տրեքն եւ մօտենալով երկուքին ծանրութեան միջեւ: Այս հաւանաբար գտնուի Բաբելոնի մէջ, **Rois de Syrie**, pl. XXIX, 14, սա ակողմին վրայ ունի ուշ ոմով Յիզրանի կիսանդրին եւ կայնած Բախար ընկողմին վրայ: Ճիշդ է թէ Գարիզի նմուշը թեթեւ է (3 գմ) բայց օրինակ մը կայ Գոփենհակի մէջ որ կը կշռէ 4.15 գմ:

Ըստ իս այս ուղղամբ տնդեկագիր մըն է Յիզրան Ա-ի դրամներու տունալներուն մասին որոնց պատմագիրները հաշուեկշռի պէտք է առնեն: Հոս հազիւ թէ ըլլայ վայրը մանրադրելու այն եզրագիտութեանց մասին որոնք ասոնցմէ կրնան նուգիլ:

Կրճատ Թարգմանութիւնը կատարուած է
Հայ Դրամագրութեան Հանդէսի
Խմբագրութեան կողմէ

George MacDonald

Among the finest treasures of Greek numismatics in Asia we must give first place to the splendid tetradrachms of Mithridates and Tigranes, two rulers of cultured tastes whose active reigns earned them the title of "Great". No coin of the Syrian Seleucids, nor of the Egyptian Ptolemies, can be compared with the superb portraits of the kings of Pontus and Armenia.....

"The History of the Armenian People"
p. 98, 1965, Boston, Mass., U.S.A.

Jacques de Morgan

ARMENIAN NUMISMATIC LITERATURE *

ABGARIANS, Mesrop. Armenian Coins of Ancient History, "Asbarez", Los Angeles, Vol. 70 (5695), Wednesday, July 19, 1978, p. 4 of Weekly English Language Edition, illus.

The main types of coins of Tigranes II and Artavasdes II are mentioned and the rulers succeeding them are listed. Abgarians opines on latter Artaxiads by adding that the determined kings continued to strike coins in their names, though on a very limited scale.

YTN

BEDOUKIAN, Paul. A large Hoard of Coronation Trams of Levon I, "Handes Amsorya", Vienna, Vol. XC, No. 1-12 (Jan. - Dec. 1976), pp. 409-439, 5 pp catalogue and 2 pl. Armenian summary.

According to medieval historians, Levon received the right to a throne in 1197 when he started striking his minor series coins. The obverse was patterned after the contemporary bracteates of Henry VI of the Holy Roman Empire and the reverse displayed a single lion turned to left. However, for his coronation he received two crowns, one from Henry VI of Holy Roman Empire and another from Alexius III of Byzantium. Upon his coronation, Levon struck the coronation tram with two lions, symbolizing the two crowns sent by the two emperors, concludes Bedoukian. The hoard of 800 silver coronation trams discovered recently is catalogued and arranged according to style and completeness of legend. In the entire hoard, there are 41 obverse and 111 reverse die varieties. The author points out that the styling is excellent and in all cases the reverse long cross is entirely within the circle; a comparison with artistic regular trams, where the upper part of the cross is in the circle, indicates that the coronation dies were used for a short period.

YTN

BEDOUKIAN, Paul and Victoria. Thirty Centuries of Armenian Metal Art, an Exhibit From the Collection of Dr. Paul Z. Bedoukian - Երեսուն դարու հայ արուեստ մեծադի, ցուցահանդես Տր. Փոլ Զ. Բեդուկյանի հաւաքածոյէն, AGBU Gallery, New York, 1978, 24 pp, illus. Bilingual in English and Armenian.

An exhibit catalogue of the coins of the Orontids, Artaxiads, Kiurke, Abagha Khan, Cilician Armenia; Armenian medallions, seals, jewelry, religious objects, arms, etc. All presented objects are described and in many cases the inscriptions are published.

YTN

ETCHMIADZIN. Artsat'ya mi Medalion (XIII Dar) - Արծաթյա մի մեդալիոն (13 դար) /A silver medallion (XIII Century)/, "Etchmiadzin", Etchmiadzin, Armenia, USSR, Vol. XXXV, No. 2 (Feb. 1978), p. 32, illus. In Armenian.

An Armenian silver seal is presented to the museum of Etchmiadzin Holy See, which belongs to the Cilician Armenian kingdom period. The seal displays the "Agnus Dei" to right, a cross with flag and legend ԱՄՆՅ.

YTN

HAYRENIKY DZAYN. Hin Dramneri Arzhak'avor Havak'atsu - Հին դրամների արժեքավոր հավաքածու /A valuable collection of ancient coins/, "Hayreniky Dzayn", Yerevan, Armenia, U.S.S.R., Oct. 12, 1977, No. 41 (637), p. 6. In Armenian.

Ancient coins were donated to the State Historical Museum of Armenia by Krikor Mazlounian along with a rare manuscript to the Matenadaran /repository of ancient manuscripts/ of Yerevan. The collection, sent on Sept. 27, 1977, consists of 102 pieces of coins which include Cilician Armenian coins, a gold piece of Lucius Verus, and a medieval ring-seal. YTN

KARAPETIAN, Margo. Harstanum ē Dramagitakan Havak'atsun - Հարստանում է դրամագիտական հավաքածուն /The numismatic collection is prospering/, "Hayreniky Dzayn", Nov. 23, 1977, No. 57 (643), p. 7, illus. In Armenian.

The gifts of coin hoards, medallions, and seals sent to the State Historical Museum of Armenia, 1932-1971, and the contributors are mentioned with a special "thank you" article. YTN

KARAPETIAN, M. E. Hayots' T'agavor Levon Arajini Otsman Dramnerê - Հայոց թագաւոր Լեւոն առաջինի օծման դրամները /The coronation trams of Armenian King Levon I/, "Hanrapetakan errord gitakan konferans, nvirvats Hayastani mshakuyt'i ev arvesti problemnerin", papers read on May 4-7, 1977, Yerevan, Academy of Sciences of Armenian SSR, Institute of Arts, Yerevan, Armenia, U.S.S.R., 1977, pp. 39-40. In Armenian.

The author has delivered a paper concerning the coronation trams of Levon I. The most reliable iconographic source verifying the coronation are the coins which have reached us. They constitute one percent of the total Cilician Armenian coinage, struck according to eastern metrological standards. They remained in circulation for a long time, and were issued in Tarsus city with different dies. YTN

KHATCHATRIAN, J. G. Hayastani Ush Hellenistakan Darashrjani Medalyonnerê - Հայաստանի ուշ հելլենիստական դարաշրջանի մեդալյոնները /The medallions of Armenia of late Hellenistic era/, "Hanrapetakan errord konferans, nvirvats Hayastani mshakuyt'i ev arvesti problemnerin", papers read on May 4-7, 1977, Yerevan, Academy of sciences of Armenian S.S.R., Institute of Arts, Yerevan, Armenia, U.S.S.R., 1977, pp. 32-33. In Armenian.

The author has delivered a paper concerning the medallions of Armenia of the late Hellenistic period. Five of the discovered medallions are gold plated silver, found in the baronial tomb of

* The latest Library of Congress/Washington, D.C. Armenian transliteration system is being utilized. Bulletin 121/Spring 1977, p. 21. This will be reprinted at a later date.

Sisian; four of them in gold discovered in Armavir; and another in gold found in Kamo. The medallions of Armavir and Kamo are made of fine foil gold. The medallions of Armavir are prepared from the same die. The author concludes that the style of medallions reflect local eastern tradition influenced by Hellenistic art. YTN

MackENZIE, Kenneth M. Armenian Church Tokens Used in the Ottoman Empire, "International Bank Note Society Journal", London, Vol. XVII (1978), No. 2, pp. 85-94, illus.

Due to the chaotic monetary system of the Ottoman Empire in the second half of XIX century, the small change was extremely scarce. To overcome this critical shortage, small change was supplemented by cardboard tickets, metal discs, and paper tokens by private establishments and Christian churches. The article deals with the few known paper tokens used in the districts and churches of the Armenian Apostolic Church under the authority derived from the Patriarchate of Constantinople. The tokens studied were used by the churches at the following locations: The church of Sivas, 5 paras; Archangel church of Balat, 10 paras; the Mother church of Kumkapi, 10 paras; the church with the pond of Kumkapi, 10 paras; the church with the stairs of Kumkapi, 20 paras; the church of St. John of Gadik Pasha, 10 paras; the church of St. Stephen, of Yesilköy, 10 paras. YTN

MOUSHEGHIAN, Kh. A. Dramakan Shrjanarut'ian Skzbnaworumê Hayastanum - Դրամական շրջանառության սկզբնաւորումը Հայաստանում /The beginning of monetary circulation in Armenia/, "Handes Amsorya", Vienna, Vol. XC, No. 1-12 (Jan. - Dec. 1976), pp. 441-470, illus. In Armenian.

The earliest coins discovered in Armenia, VI-V century B.C., are found as a few specimens, registered in Ayrarat and Siwniq districts of Armenia. Mousheghian concludes that these were not incidental, but evidence pertaining to economic life. The coins of Western Armenia Achaemenid satrap Tiribazus are issued in the Cilician cities of Issus, Mallus, Soli, and Tarsus, 386-380 B.C. The names of Tiribazus and the cities are inscribed in Greek and also in bilingual Greek and Aramaic. The coins of Eastern Armenian satrap Orontas (Yerouand) are issued in the cities of Lampsacus, Cisthene, and Clazomenae of Asia Minor, 362 B.C. The portraits on the coins of Orontas are the only official testament mentioned for Armenian viceroy Yerouand in the Armenian political history at the decline of Achaemenid domination. YTN

MOUSHEGHIAN, Kh. A. Gandz - Գանձ /Coin hoard/, "Haykakan Sovetakan Hanragitaran", Vol. 2, Academy of Sciences of Armenian SSR, Yerevan, Armenia, 1976, p. 685. In Armenian.

The author explains the meaning of a coin hoard or treasure. Two explanations are given. 1. Coins removed from circulation and hidden as wealth, accumulation of valuable ornaments or objects. 2. Valuable objects buried in the ground whose ownership cannot be proven. YTN